

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Erzurum’da Saraçlık

Saddlery in Erzurum within the Context of Intangible Cultural Heritage

Zehra YUCA

Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzurum, Türkiye
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Geliş Tarihi/Received 25.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 04.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 21.10.2025

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Zehra YUCA
zehra.yuca24@ogr.atauni.edu.tr

Cite this article

Yuca, Z. (2025). Saddlery in Erzurum within the Context of Intangible Cultural Heritage. *Culture and Civilization*, 9, 1-9

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Toplunun belleği olan kültürün korunması, kültürel sürekliliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumlar, küreselleşmenin etkisiyle kültürel korumanın önemini kavramış ve bu doğrultuda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu çabaların başında UNESCO’nun faaliyetleri gelir. UNESCO tarafından 2003 yılında ilan edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruması Sözleşmesi”, kültürel değerlerin korunmasına önemli katkılar sağlamıştır. Söz konusu sözleşmede koruma altına alınan alanlardan biri de geleneksel el sanatlarıdır. Geleneksel el sanatları; nesiller boyunca aktarılan estetik, pratik ve zanaat bilgilerini içerir; bir toplumun tarihini, geleneklerini ve değerlerini yansıtan kültürel ifadeler bütünüdür. Saraçlık, bu sanatlar içerisinde zanaatkârlık kültürü ve estetik anlayışı barındıran bir meslek dalıdır. Ancak günümüzde sosyoekonomik dönüşümler nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu çalışma, saraçlık zanaatının tarihsel gelişimini Erzurum örneği üzerinden ele almayı ve bu zanaatın korunmasına yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Erzurum’da yaşayan usta saraçların anlatılarına ve görüşlerine dayanılarak mesleğin güncel durumu ortaya konmakta ve kültürel miras bağlamında koruma yolları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Erzurum, saraçlık

Abstract

The preservation of culture, which constitutes the collective memory of society, is of great importance for ensuring cultural continuity. With the influence of globalization, societies have come to understand the significance of cultural preservation and have undertaken various initiatives in this regard. One of the leading efforts in this area is carried out by UNESCO. The “Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage,” declared by UNESCO in 2003, has made significant contributions to the protection of cultural values. One of the domains safeguarded under this convention is traditional handicrafts. Traditional handicrafts encompass aesthetic, practical, and artisanal knowledge passed down through generations; they form a set of cultural expressions reflecting a society’s history, traditions, and values. Among these crafts, saddlery is a profession that embodies a culture of craftsmanship and aesthetic sensibility. However, due to current socioeconomic transformations, it faces the risk of extinction. This study aims to examine the historical development of the saddlery craft through the example of Erzurum and to offer recommendations for its preservation. Additionally, based on the narratives and views of master saddlers living in Erzurum, the current state of the profession is revealed, and possible methods of safeguarding it are discussed from the perspective of intangible cultural heritage.

Keywords: Culture, Erzurum, saddlery

Giriş

Kültür, insanlığın maddi ve manevi birikimidir. Toplumların kimliğini oluşturan bu kültürel değerler, kuşaktan kuşağa aktarılacak varlığını sürdürmektedir. Bu aktarımın en önemli taşıyıcıları arasında ise el sanatı ustaları ve zanaatkarlar yer alır. Zanaatkarlar yalnızca mesleki beceriye sahip kişiler değil, aynı zamanda halk bilgisini taşıyan gelenek taşıyıcılarıdır. Ancak günümüzde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle el emeğine dayalı üretim biçimleri hem ekonomik hem de toplumsal açıdan geri planda kalmaktadır. Bu nedenle birçok geleneksel meslek, yok olma ya da tamamen ortadan kalkma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Kültürel mirasın korunmasına yönelik bu tehditler, uluslararası kuruluşlardan biri olan UNESCO'yu koruyucu önlemler almaya sevk etmiştir. UNESCO tarafından ilan edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” gereğince taraf devletler, kendi toprakları üzerindeki somut olmayan kültürel mirası tespit ederek korumaya yönelik envanter hazırlar ve bu envanterleri düzenli olarak günceller (UNESCO, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>). Türkiye için bu envanteri hazırlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Geleneksel el sanatı ustalığı (geleneksel zanaatkarlık), bakanlık tarafından hazırlanan ulusal envanterde bulunan 36 unsurdan biridir. Bu başlık altında; ağaç işçiliği ve ahşap oymacılığı, bastonculuk geleneği, talikacılık, fener yapımı, demircilik, nalbantlık gibi meslekler toplanmıştır (KTB, <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html>). Envanterdeki meslekler arasında yer alan saraçlık ise bu çalışmanın odak noktasıdır. Çırak yetiştirilememesi, deri tedarikindeki zorluklar ve mesleğe olan talebin azalması gibi faktörler, bu mesleği yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan geleneksel zanaatlar arasına dâhil etmiştir. Anadolu'da yaygın olarak icra edilen saraçlığın tarihsel süreç içinde canlı kaldığı nadir şehirlerden biri Erzurum'dur. Bu çalışmada, Erzurum'daki son saraç ustalarının mesleklerine dair anlatılarını ve deneyimlerinden yola çıkılarak hem saraçlığın tarihsel ve teknik boyutu hem de kültürel mirasın korunmasına yönelik çabalar ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Erzurum'daki saraçların somut olmayan kültürel miras Türkiye ulusal envanterine nasıl dâhil edilebileceği ve saraçlığın geleceğe aktarımı için hangi adımların atılması gerektiği tartışılacaktır.

Saraçlık Nedir?

Arapça *serrâc* kelimesinden Türkçeye geçen “saraç”, TDK Güncel Türkçe Sözlük'te “1. Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse. 2. Koşum ve eyer takımlarını işleyen ve süsleyen kimse. 3. Deri, muşamba vb.nden bavul, çanta, cüzdan, kemer yapan kimse”, saraçlık ise “Saracın işi veya mesleği” olarak ifade edilmiştir (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>). Bu tanımdan hareketle saraçlık deri hammaddesini kullanarak at üzerinde kullanılan takımları hazırlayan bir meslektir.

Saraçlığın Tarihçesi

Saraçlık mesleği deriyi işçiliğine dayandığı için Türklerde dericiliğin önemine değinmek saraçlığın tarihi açısından gereklidir. Eski Türkler, hayvancılıkla uğraşan ve göçebe yaşam tarzlarında atı önemli bir unsur olarak benimseyen topluluktur. Günlük kıyafetlerinde, atlarının eyer ve koşum takımlarında deriyi kullanmışlardır (Ögel, 1978, ss. 162-163). Türk deri sanatının en eski örnekleri Hun kurganlarından çıkarılan deri eşyalardır. Hunlar; at koşum takımlarını, eyer altı örtülerini, kap kacak gibi eşyalarını, lahitleri deriden üretmişlerdir (Özdemir, 2007, s. 68). Türk topluluklarının atları için kullandıkları deri malzemeler ile kurgandan çıkan eşyaların da bu bilgileri desteklemesi, saraçlık tarihinin derinliği açısından önem arz eder. Tarihi kaynaklara göre, Orta Asya'da başlayan dericilik Anadolu'da Ahi Evran öncülüğünde gelişmiştir. Ahi Evran'ın kurduğu ahilik teşkilatı, mesleki rehberlik kuramlarının temelini oluşturan insancı kuram ile bütünleşmiş bir düşünce sistemidir. Anadolu'da ilk sanat kurumu, deri işçiliği alanında şekillendiği belirtilmektedir (Aydın, 2008, s. 118). Ahilik örgütlenmesiyle birlikte rekabet anlayışı ve kalite kaygısı deri ürünlerinin üretimini olumlu yönde etkilemiştir. Selçuklu Devleti'nde saraçlar tarafından sultanlara yönelik olarak eyerler, koşum takımları, çizme, ayakkabı, kolçak, kemer, kayış, kalkan, sadak gibi birçok deri eşya ile cami ve sarayların kapı ve pencereleri için işlemeli deri rüzgârlıklar üretilmiştir (Özdemir, 2021, s. 344). Orta Asya'da başlayan dericilik, Selçuklu Devleti'nde ahilik teşkilatı içinde önemli bir gelişme elde etmiş ve Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla en yüksek seviyeye gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1475 yılında İstanbul'da Saraçhane kurulmuş ve burada çeşitli deri eşyaların üretimine başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet, saraçları saraçhaneye yerleştirdikten sonra yalnızca bu esnaf grubunun saraç ürünleri üretilip satılabileceğini belirten ve diğer semtlerdeki saraçların bu eşyaları satmasını yasaklayan bir ferman ilan etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in saraçlara tanıdığı bu imtiyazı ondan sonra gelen padişahlar da tanımıştır. Saraçhane, 5 Eylül 1693'te çıkan yangın sebebiyle yok olmuştur. Yangından sonra yeniden inşa edilen Saraçhane, 1908 yılında çıkan Fatih yangınına kadar canlılığını korumuştur. Bugün İstanbul'da bir semt adı olarak sadece adı yaşamaktadır (Uluçay, 1951, ss. 148-153). II. Mahmut ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Beykoz'daki

tabakhaneyi 1812 yılında sahibinden satın alarak devletleştirmiş ve “Tabakhane-ı Klevehâne-ı Amire” adıyla orduya devretmiştir. Bu tabakhanede, 1826 yılına kadar ordu için palaska, çizme, kütüklükler ve koşum takımları gibi deri ürünler imal edilmiştir. Tabakhanede üretilen eşyalar ilk kez 1856’da Paris Fuarı’nda ve daha sonra da Viyana’da sergilenmiştir. İşletme 1933 yılında Sümerbank’a devredilmiştir (Güler, 1995, s. 73). Ancak böyle bir yükselişten sonra bu faaliyetlerin sürdürülememesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme dönemindeki gelişmelere karşı sergilediği tutucu yaklaşım, dericilik mesleğinin gelişimini engellemiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki teknolojik ilerlemeleri takip edememesi, deri ve saraciye alanlarında da üretimin duraklamasına ve içe kapanmasına yol açmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde saraçlık, babadan oğula ya da usta-çırak ilişkisiyle sürdürülmüştür. Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve motorlu taşıt kullanımının artması sonucunda saraçlığa gereksinim azalmış ve meslekle uğraşan kişi sayısı belirgin bir düşüşe uğramıştır (Özdemir, 2021, s. 345).

Erzurum’da Saraçlık Mesleğinin Tarihçesi

Erzurum’da saraçlığın tarihsel sürecine baktığımızda saraçların varlığı hakkında bize ışık tutacak en eski yazılı kaynak Evliya Çelebi’nin 1646-1648 yılları arasında gerçekleştirdiği Erzurum seyahatini de içine alan seyahatnamesidir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinin Erzurum bölümünde bedesten çarşısının özelliklerini açıklarken çarşının tamamının 800 dükkândan oluştuğunu ve bu esnaf grupları arasında saraçhanenin de yer aldığını belirtir (Evliya Çelebi, 2004, s. 242). Erzurum’daki saraç dükkânlarının sayısına dair bilgi içeren bir diğer kaynak 1845-1846 yıllarında kaleme alınmış temettüat defterleridir. Buradaki kayıtlara göre bu yıllarda Erzurum’da dericilikle uğraşan toplamda 337 hane, mevcut esnaf nüfusunun %10.56’sını oluşturmaktadır. Ali Paşa Mahallesinde 6 hane, Cağferiye Mahallesinde 2 hane, Cami-i Kebir Mahallesinde 5 hane, Cedit Mahallesinde 3 hane, Çortanoğlu Mahallesinde 2 hane, Derviş Ağa Mahallesinde 3 hane, Emin Kurbu Mahallesinde 1 hane, Feyziye Mahallesinde 1 hane, Gez Mahallesinde 1 hane, Habib Efendi-i Süflâ Mahallesinde 2 hane, Hasan Basri Mahallesinde 4 hane, Lala Mustafa Paşa Mahallesinde 2 hane, Murad Paşa Mahallesinde 4 hane, Müderris Efendi Mahallesinde 2 hane, Sultan Melik Mahallesinde 2 hane, Şeyh Emir Mahallesinde 1 hane, Topçu Oğlu Mahallesinde 3 hane, Üveys Efendi Mahallesinde 2 hane, Vanî Efendi Mahallesinde 6 hane, Yeğen Ağa Mahallesinde 3 hane ve Yoncalık-ı Süflâ Mahallesinde 2 hane saraç vardır (Çoruh, 1997, ss. 34-36). Toplamda 56 hane saraç varlığı bugüne kıyasla dikkat çekicidir. 20. yüzyılın başında Kafkasyalı Kur. Yb. Fuat Bey, Erzurum’un haritasını çizmiş ve haritanın alt kısmına dönemin nüfusu, esnafı hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilere göre söz konusu dönemde Erzurum’da 72 tane saraç dükkânı vardır (Yurttaş, 2000, ss. 49-56). 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başına uzanan yaklaşık 45-50 sene içinde saraç dükkânlarının çoğalması ise dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyılın son çeyreğinde yaklaşık 40.000 nüfusu olan Erzurum’da 56 saraç dükkânı varken 20. yüzyılın başında bu sayının 72’ye yükselmesi nüfus ile saraç dükkânının doğru orantılı ilerlemesini gösterir. Ancak bu artış, Birinci Dünya Savaşı sonrasında sürdürülememiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Beş Şehir” adlı eserinin Erzurum bölümünde babasıyla 1913 yılında Erzurum’u ziyaret ettiklerini, şehrin halkından edindiği bilgilere göre eski zamanlarda Erzurum’un farklı çarşılarında on binlerce zanaat sahibi çalıştığını ve saraçların yaptığı eyerleri bütün doğu şehirlerine hatta Tebriz’e kadar gittiğini aktarır. Birinci Dünya Savaşı sonrası 1923 yılında Erzurum’u ziyaret eden Tanpınar o yılları şu sözlerle dile getirir: *“O zamanın Erzurum’u, on yıl sonra 1923’te gördüğüm Erzurum’dan çok başkaydı. Her türlü kıyafette bir kalabalığın çarşı pazarını doldurduğu, saraç, kuyumcu, bakırcı, dükkânlarıyla senede o kadar malın girip çıktığı hanlarıyla, ambarlarıyla, eşraf ve ayarı, esnafı, otuz sekiz medresesi, elli dört camisiyle, İran transitin beslediği refahlı ve mamur Erzurum’la on yıl sonra gördüğüm harap şehir arasında kolay kolay münasebet tasavvur edilemezdi.”* (Tanpınar, 2019, ss. 27-30).

Bu çöküşe tanıklık eden dönemin zanaatkârları, Cumhuriyet’in ilanından sonra mesleki dayanışmayı güçlendirmek amacıyla kurumsal arayışlara yönelmişlerdir. Erzurum’da saraçlar bir araya gelerek ortak hedefleri için faaliyet göstermek amacıyla “Erzurum Saraçlar Cemiyeti” adında bir cemiyet kurmuşlardır (KK.1).

Görsel 1.
Erzurum Saraçlar Cemiyeti (Kaynak: KK.1).

Erzurum Saraçlar Cemiyeti'nden sonra 1953 yılında merkezinin Erzurum olduğu "Saraçlar Esnafı Derneği" adlı dernek kurulmuştur. Derneğin amacı "azaların meslek içtimai ve iktisadi ihtiyaçlarını gidermek, mesleklerinde ilerlemelerini sağlamak, mesleki ahlak ve tesianütü korumak, müşterek verimli ve ahenkli çalışmayı sağlamak, azaların iktisadi devlet teşekküllerinden yapılacak ve açılacak kredilerinden layıkıyla istifade edebilmeleri için çalışmak ve sairedir". Tahsin Durular, Saraç İhsan Sarmaşık, Ahmet Muta, Münip Pergel, Hayrettin Güngörmüş ve Şefik Palaz derneğin kurucularıdır (Hakimiyet, 1953).

Günümüzde Erzurum'da Saraçlık

Geçmişte yoğun ilgi gören saraçlık mesleği günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel meslekler arasına girmiştir. Günümüzde Erzurum'da Gürcükapı'daki Hacılar Hanı civarında iki saraç dükkânı ve Gülahmet Caddesi'nde bir tane saraç dükkânı tespit edilmiştir. Erzurum'da bu mesleği sürdürenler; Abdülhamit Akbulut, Metin Muta, İlhami Pergel ve oğlu Mehmet Tefik Pergel'dir.

1962 yılında Erzurum'da doğan Abdülhamit Akbulut, sekiz yaşından bu yana dedesinden ve babasından devraldığı saraçlık mesleğini sürdürerek sipariş üzerine eyer üretimi ve tamirati yapmaktadır. Akbulut, cıracak yetişmemesinden dolayı mesleğin önümüzdeki yıllarda kaybolacağını ifade ederek endişesini dile getirmiştir (İHA, <https://www.ih.com.tr/erzurum-haberleri/saraclik-meslegi-teknolojiye-direniyor-108111938>).

Görsel 2.

Akbulut Saraciye adlı dükkânı içinde mesleğini sürdüren Abdülhamit Akbulut (İHA, <https://www.ih.com.tr/erzurum-haberleri/saraclik-meslegi-teknolojiye-direniyor-108111938>).

Erzurum'daki diğer bir saraç ustası ise Metin Muta'tır. Bu meslek dedesinden ve babasından kendisine miras kalmıştır, 1982

yılında saraçlığa başlamıştır. Mutaş, saraçlığı hem ata mesleğı hem de sanat olarak değerdendirir. Erzurum'un saraçlık mesleğı ile özdeşleştiğini belirtir. Ancak ırak yetişmemesinden dolayı da mesleğın artık ortadan kalkacağından endişe duyduğunu ifade eder (Dadaş Gazetesi, <http://www.dadasgazetesi.com/haber/Son-Sarac-tan-kaygılı-tespitler/161047>).

Görsel 3.

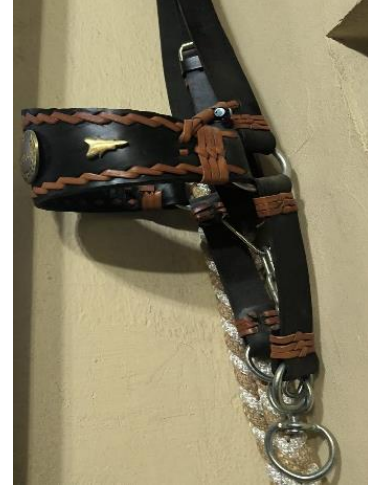
Saraciye dükkânı içinde mesleğini sürdüren Metin Mutaş (Kaynak: Dadaş Gazetesi, <http://www.dadasgazetesi.com/haber/Son-Sarac-tan-kaygılı-tespitler/161047>).

1960 yılında doğan İlhami Pergel, saraçlık mesleğini dedesi Tevfik Pergel ve babası Münip Pergel'den öğrenmiştir. Münip Pergel, birinci görselde ön sırada soldan ikinci kişidir. Tevfik Pergel 1910 yılında saraçlık mesleğine başlamıştır. İlhami Pergel'in saraçlık alanında ustalık belgesine sahiptir. Saraçlık mesleğinde ırakların yetişmemesinden dolayı İlhami Pergel de yakınmaktadır ancak 1989 yılında doğan oğlu Mehmet Tevfik Pergel'e mesleğın inceliklerini öğretip bir ırak yetiştirmeyi başarmıştır. Mehmet Tevfik Pergel'in kalfalık belgesi bulunmaktadır (KK.2). Bu araştırma kapsamında Mehmet Tevfik Pergel ve babası İlhami Pergel ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mehmet Tevfik Pergel'e saraçlık mesleğının tanımı sorulduğunda "Saraç, sadece at malzemesi üreten kişidir." cevabını vermiştir. Eskiden saraçların varlığının çok fazla olduğunu belirten Pergel, zamanla deri işiyle uğraşan birçok kişinin eyer, koşum takımı satılmadığı için başka bir dal olarak deri çantalar, deri bavullar üretmek adına çantacılığa geçtiğini ancak asıl saraçlığın eyer, koşum takımları üretmek olduğunu dile getirir. Pergel, ailesinin saraçlık mesleğıyle Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ilgilenmeye başladığını ifade etmektedir. Ayrıca, geçmişte Çifte Minareli Medrese'nin karşısındaki tophane bölgesinde saraç dükkânlarının bulunduğunu ve bu yapıların yıkılmasının ardından mevcut dükkânlarını açtıklarını da belirtmektedir. Pergel'in ailesine ilişkin bu tarihsel bilgileri detaylı biçimde aktarabilmesi, mesleğın aile belleğinde nasıl köklü bir yer tuttuğunu da ortaya koymaktadır. Mehmet Tevfik Pergel'e saraçların ürettiğı koşu atı koşum takımları ve yük atı koşum takımları hakkında soru sorulduğu zaman "Eyer üzengi, üzengi kayışı, kolondan oluşur. Eyerin arkasına takılan kuskun, ön kısmına takılan ise göğüslüktür, bunlar eyerin kaymasını engeller ve yokuşlu, inişli arazilerde eyeri tutar. Altına da keçe kullanılır. Ata başlık, dizgin ve gem lazım bunlar da atı sevk ve idare etmede kullanılır. Bu saydıklarım binek koşumudur. Bir de at arabası koşum takımı var. Atın boynuna takılan hamuttur. Gömlek yani paldum atın üzerine giydirilir, atın arabasını çekmede en büyük parçadır. Diğer parçalar ise at arabası başlığı, dizgin ve kol kayışıdır." (KK.1). Yanıtlardan anlaşılacağı üzere, binek koşu takımları ve yük atı koşumları hakkında detaylı bilgiye sahiptir, bu parçaları Pergel Saraciye adlı dükkânda kendileri üretirler.

Görsel 3.

M.T Pergel'in yaptığı eyer b) M.T Pergel'in yaptığı el dikişi başlık (Kaynak: KK.1).

Mehmet Tevfik Pergel'e saraçlıkta kullanılan araç ve gereçler sorulduğunda; teber, bıçak, pergel, biz, mumlu ip, iğneler, örs, çekiç, pens, kerpeten ve deriyi dövmek için muşta gibi malzemelerin kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, soyadlarının da saraçlıkta ölçüm almada kullanılan pergel adlı aletten geldiğini dile getirmiştir (KK.1).

Görsel 4.

Pergel Saraciye'de Kullanılan Araçlar (Kaynak:KK1)

Saraçlıkta malzeme olarak en çok deriyi kullandıklarını ve bu deriler arasında düz kösele, sabunlu kösele, yağlı kösele ve vaketa deri tercih edildiğini belirtmiştir. Saraç ustası, Erzurum'da artık deri üretiminin olmadığından yakınlarda bazen de suni deri kullandıklarını şu şekilde ifade eder:

"Artık deride tekstile dönüldü, hayvancılık eskisi gibi değil, eskisi gibi deri de bulamıyoruz çünkü dabakhaneler kapandı. Eskiden saraçlara yönelik iş yapan dabakhaneler vardı. Bizim istediğimiz özellikteki deriyi yapan bizim istediğimiz kalınlıkta deriyi üretenlerdi, artık talep olmayınca giyim üzerine deri yapmaya başlandı. Eskiden 10 mm kalınlığında deri kullanırdık. Ama şuan onlar 1 mm deri üretenler. Biz de suni deriye döndük. Bu sefer de suni deri, gerçek derinin kalitesini yakalamaya başladı, daha sağlam daha kaliteli daha esnek. Biz de suni derilere döndük." (KK.1). Bu ifadeler, saraçlık mesleğinin yalnızca üretim pratiğiyle değil, aynı zamanda kullanılan malzeme temini ve değişen sektör yapısıyla da tehdit altında olduğunu göstermektedir.

Görsel 5.

Saraç ustası İlhami Pergel ve Mehmet Tevfik Pergel

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Saraçlık Mesleği

UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te düzenlenen 32. Genel Konferansında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin kabul edilmiştir. Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı kanunla sözleşmenin uygun bulunduğunu ilan ederek bu sürece resmî olarak dâhil olmuştur. UNESCO bu sözleşmenin 2. maddesinde somut olmayan kültürel mirası; "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" şeklinde tanımlar. Bu sözleşmenin temel koruma perspektifi ve uygulamaları; sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulama, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları geleneği olmak üzere beş temel başlık adı altında toplanmaktadır (UNESCO, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>). Saraçlık, geleneksel el sanatı olması bakımından somut olmayan kültürel mirasın kapsamına girmektedir ve bu nedenle korunması büyük önem taşımaktadır. Geleneksel el sanatlarına dair Türkiye'nin envanterinde yer alan toplam 49 unsurun içinde saraçlık da bulunmaktadır. Afyonkarahisar'dan iki saraç, Kahramanmaraş'tan bir saraç, Tokat'tan bir saraç, Gaziantep'ten bir saraç, Manisa'dan bir saracın ulusal envantere dâhil edilmiştir (KTB, <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html>). 2003 yılındaki sözleşmeden önce gerçekleşen önemli sözleşmelerden birisi de 1989 tarihli Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı'dır. Bu metin doğrultusunda Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) usta insanın önemine dikkat çekmesi Yaşayan İnsan Hazinesi Sistemi'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 2003 sözleşmesinin giriş kısmında "somut olmayan kültürel mirasın spesifik elemanlarını yeniden yaratmak veya yorumlamak açısından gerekli bilgi ve becerilere yüksek düzeyde sahip kişiler" Yaşayan İnsan Hazinesi tanımı olarak yer almaktadır (Oğuz, 2018, s. 43). Türkiye'de Yaşayan İnsan Hazinesi şu ölçütlere göre değerlendirilmektedir:

- 1- Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,
- 2- Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,
- 3- Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,
- 4- Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,
- 5- Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,
- 6- Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),
- 7-Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (çırak yetiştirmiş olması)" (KTB, <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html>).

Bu ulusal envanterde Erzurum'dan hiçbir saraç ustasının yer verilmediği görülmektedir. Mehmet Tefik Pergel ile yüz yüze görüşme sağlandığında Yaşayan İnsan Hazinesi sistemini bilip bilmediği sorulmuştur ve "Evet, biliyorum. Somut Olmayan Kültürel Mirasın içindeyiz ama başvurmadım, başvurmayı düşünüyorum. Geçen sene KOSGEB'in "Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı"na başvurdum, kabul aldı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na da başvuracağım. Devlet resmî olarak beni tanısın istiyorum." cevabı alınmıştır (KK.1). Görüldüğü üzere saraç ustası Yaşayan İnsan Hazinesi sisteminin bilincindedir fakat henüz başvurmamıştır. Mehmet Tefik Pergel'e kültürel mirasın korunması için kendi önerileri sorulduğu zaman ise usta- çırak ilişkisinin devam etmemesinden dolayı koruma eyleminin gerçekleşemediğinden bahsetmiştir. Çırak yetiştirememelerinin sebebi olarak yanlarında yetişecek çıraklara ekonomik destek veremediklerini ve artık kimsenin bu mesleği yapmak istemediğini dile getirmiştir (KK.1). Erzurum'daki diğer saraç ustalarının da benzer endişeleri taşıdığı "Günümüzde Erzurum'da Saraçlık" başlığı altında bahsedilmiştir.

Erzurum, tarih boyunca saraçlık için önemli bir merkez olmuştur. Ancak, bütün Türkiye’de olduğu gibi Erzurum’da da günümüzde saraçlık mesleği, modernleşme ve ekonomik koşullar nedeniyle yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu tehdit, ekonomik bir kayıp olmanın ötesinde kültürel bir kimlik yıkımıdır. Saraçlık gibi geleneksel mesleklerin kültürel aktarımında usta- çırak ilişkisi çok önemli bir etkenidir. Saraçlığın korunması ancak bütüncül ve sistemli kültürel miras politikalarıyla mümkün olabilir. UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Koruma Sözleşmesi kapsamında, "Yaşayan İnsan Hazineleeri" sistemi gibi uygulamaların yaygınlaştırılması, bu alanda çalışan ustaların desteklenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra Kültür ve Turizm Bakanlığı, belediyeler ve STK’lerin çırak yetiştirme amaçlı eğitim programları, yerel festivaller ve tanıtım faaliyetleri düzenlemeleri de mesleğe olan ilgiyi artırmada önemli katkılar sağlayabilir. Erzurum’daki ustaların mesleklerini yaşatma konusundaki azmi ve kültürel mirasa sahip çıkma bilinci, bu çalışmanın temel ilham kaynağı olmuştur. Gelecek kuşaklara aktarılması gereken bu zanaat, hem Erzurum’un hem de tüm insanlığın sorumluluğunda değerlendirilmelidir. Ayrıca, Türkiye’de kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan geleneksel meslekler ve bu meslekleri icra eden ustaların akademik yazım içerisinde ortaya konulması da son derece önemlidir

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aydın, D. (2008). *Mesleki Rehberlik ve Ahilik*. 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyum, (s. 49-50).
- Çoruh, H. (1997). *Temettüat Defterleri’ne Göre Erzurum Şehri (1260/1844)* (Tez No: 61917). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Evliya Çelebi (2014). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-BoluTrabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, 2. Cilt - 2. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Güler, M. (1995). Türk Dericilik Sanayii ve Beykoz Fabrikası. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 71-75.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Geleneksel Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş* 5. Cilt. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, M. (2021). *Saraçlık. Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi* Cilt-2, Prof. Dr. Aysen Soysaldı, Editör, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, s.341-355.
- Şemsettin Sami (2017). *Kamus-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (1953). İstanbul Saraçhanesi ve Saraçlarına Dair Bir Araştırma. *İÜEF Tarih Dergisi*, 5-6, 148.
- Yurttaş, H. (2000). *Fuat Bey’in Erzurum Hatırası*. *Journal of Turkish Research Institute*, 15, 49-71.

İnternet Kaynakları:

<https://www.iha.com.tr/erzurum-haberleri/saraclik-meslegi-teknolojiye-direniyor-108111938> (Erişim Tarihi: 10.01.2025).

<http://www.dadagazetesi.com/haber/Son-Sarac-tan-kaygili-tespitler/161047> (Erişim Tarihi: 10.01. 2025).

<https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).

<https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).

Sözlü Kaynaklar:

KK.1: Mehmet Tefrik Pergel, 35, lisans, saraç, görüşme tarihi ve yeri: 25 Mart 2025/ Erzurum

KK.2: İlhami Pergel, 65, lise, saraç, görüşme tarihi ve yeri: 25 Mart 2025/ Erzurum